

*A magyar
szociálpolitika igaza
a liberális és szocialista eszme-
rendszerek küzdelmében*

Írta

Kovrig Béla

A MAGYAR SZOCIÁLPOLITIKA IGAZA A LIBERÁLIS ÉS SZOCIALISTA ESZME- RENDSZEREK KÜZDELMEBEN

EROS És LOGOS örök küzdelmének új korszakát éljük, szenvedjük. Az apró tények nagy szintézisének, a valóságnak értelmetlen belső ellenmondásaival, emberőrlő aránytalanságaival szemben hadra kel az élet egységéből következő értelem. Az ész lázadása e társadalmi színjáték a mindenkor irracionális jelen, az élet ellen. Minél káprázatosabb technikai eljárások bővítik a gyártás világát, tágítják a jószágtermelés berendezéseit, tökéletesítik termelő folyamatait és minél győtrőbb a népeknek, megélhetésük alapjainak ez elhatalmasodásával egyidejű nélkülözése, annál élesebb az értelem visszahatása a valóságra, annál hevesebb az ész lázadása. Az értelem valamely célgondolatban egységes, ellenmondásoktól ment, önmagában lezárt rendszer ábráját függeszti a valóságnak világító, izgató színekben gazdag, kompozícióban szétfolyó képe mellé és önmagát tüzelve háborog az észlelt különbségen. Az értelem ábrái a társadalomgazdasági ideológiák zárt, minden másnak érvényét, értelmét tagadó eszmerendszerek, a valóság színdús képe az élet. Az értelem gondolatainak tervszerűségében nincsen megalkuvás, kompromisszum, az élet maga az elveknek és erőknek – bár szüntelenül alakuló, de mégis csak állandó – kompromisszuma. Az értelem elképzelései teljes megoldások, az élet ilyeneket nem ismer, mert a valóság sohasem lehet a történéseket igazító megannyi hatóerő közül, egyetlen tényező, a ráció életformája. Ezért háborog szüntelenül az értelem az élet ellen, ezért az értelem Őfelsége az Élet mindenkori ellenzéke. A tiszta megoldásokat kedvelő, intellektualizmusában felfuvalkodott értelemnek örök ellenzéki, a dolgok mindenkori rendjével szembeállított programja a racionalizmus, idők, nemzetek, társadalmi közszellemek szerint különböző változatban.

Az értelem e programjának gazdaságpolitikai fejezete az észszerű, tehát tervszerű gazdálkodásról szól. Tervszerű gazdálkodás az észszerű, korszerű követelmény a dolgok létező rendjével szemben. Gazdasági ismeretekkel pallérozott fej tervgazdálkodást említve valaminő szocialista gazdálkodási módra gondol. Pedig ha odafigyelünk az „észszerű” gazdasági elgondolások hirdetőinek – tudat alatt vagy fölött ható érdekekkel fűtött vitájába, a tervgazdálkodásnak individualista, a szocialistánál – önmagában véve – nem kevésbé logikus elgondolásával találkozunk. A szocialista és individualista „tervgazdász” megegyeznek abban, hogy „tiszta” megoldást követelnek.

Nézetük szerint egyszer már el kell döntenünk a mindnyájunkra sorsdöntő kérdést: mit akarunk, kapitalizmust vagy szocializmust? Mert ha a szabadkereseti gazdálkodás hajtó motorának, az egyéni kezdeményezésnek és a magántulajdon intézményének védelmében a tömegérők semlegesítése céljából a „szocializmus” elemeivel túlterheljük a vállalkozást, a termelés gazdaságtalanná, a nép megélhetésének alátámasztására képtelenné válik, tehát a tömegek előtt még ellenszenvesebbé tennők azt a kapitalizmust, melyet élni nem, de meghalni sem engedünk. Ha pedig – úgymond a gazdasági racionalizmus szocialista szószólója – egyszerre kívánunk hideget és meleget fűjni és egyidejűleg követünk megélhetési, a népszükséglet kielégítésére irányuló és rentabilitási, a nyereséges, sikeres vállalkozásra törekvő gazdaságpolitikát, az eredmény csak egy lehet, az előbbi megghiúsítja a rentábilis termelést, az utóbbi pedig a nép megélhetését. A kapitalizmus lassan kimúl, de a szocializmus sem születik meg. Tiszta helyzetet kell teremtenünk. A liberális gazdasági racionalizmus szerint abban a kultúrkörben, melynek életében a magyarság történelmi és földrajzi adottságok okán szerepét betölteni törekszik, a gazdálkodásnak alapjellege kapitalisztikus. A versenyzgazdálkodásnak a XIX. század történelmében fejlett előnyei, a fejlődő népességnek egyre bővülő megélhetése azonban a háborút követő gazdálkodásban nem érvényesülhettek, mert a politika az állami beavatkozás túlfeszítésével a gazdasági élet követelményeit vagy nem ismerte, vagy a gazdaságellenes politikai magatartás szociális és nemzetpolitikai hátrányainak jelentőségét kétségbe vonta. Nem a kapitalizmus van tehát válságban, nem a szabad kereseti gazdálkodás elve mondott csődöt, hanem a politika öncélúsága és vaksága válságba sodorta a gazdálkodást és ezzel kétségessé tette a megélhetést. Ebből a megállapításból semmiesetre sem következik, hogy új gazdálkodási elvet kell érvényesíteni a meglévő helyett, hanem meg kell tisztítanunk a gazdálkodást a politikától. Adjuk meg a gazdálkodásnak a természetének megfelelő autonóm életet – úgymond a liberális tervgazdász – és a versenyzgazdaság erőinek szabad játéka, a gazdaságnak gátlás nélkül járó mechanizmusa önműködőleg kitermeli a termelés és fogyasztás arányos bővülését jelentő piaci helyzetet. A mezőgazdasági állam ipari protekcionizmusának, az ipari államok agrárprotekciónizmusának tervszerű megszüntetése ismét visszavezet az optimális feltételek mellett merőben a társadalmi és gazdasági szerkezetből – nem pedig mesterségesen – adódó telephelyeken folytatott gazdálkodáshoz. A nemzetközi munkásvándorlások akadályainak elhárítása fokozatosan lehetővé teszi a népességnek a legkisebb gazdasági nyomás irányába való áramlását, tehát az emberiségnek a jószágtermelés és áruforgalom méreteihez és irányaihoz igazodó arányos megoszlását. A munkapiac szabadságának megadása mellett a hatósági bérpolitikával kialakított „politikus” bér megszűnésével előálló piaci bér, a munkafeltételek törvényes – a silányabb munkaerőre kedvező – kor-

¹ E szónak Ottlik László „Kapitalizmus, szocializmus és világválság” című pompás tanulmányában (1. M. Sz.-nek 1931. évi novemberi számát) használt jelentőséget tulajdonítjuk.

látozásának megszűnése, a munkást helyhez kötő vándorlásaiban gátló munkanélküliségi biztosításnak törlése újra megteremti a sikeres termelésnek és a munkás egyéni érdemessége szerinti életlehetőségnek a hadüzenet óta nélkülözőtt – előfeltételeit. Ez a liberális tervgazdálkodás eszméje, a szabadjára hagyott dologi világ természetében rejlő tervszerűség hitének gondolatformája. A praestabilita harmónia, a magukra hagyott dolgok természetes rendje (ordre naturel) tanának modern változata.

Vállalhatja-e az állam a liberális gazdasági észszerűség politikájából folyó tervszerű passzivitás szerepét? Elismerjük, hogy a gazdaságnak megtisztítása a politikától, a gazdasági protekcionizmusnak és szociálpolitikának lebontása, önmagában véve az emberiséget gyöttrő világgazdasági válságnak elképzelhetően leggyorsabb megszűnését idézné elő. De önmagában véve és nem azokkal a kísérő jelenségekkel együtt, amelyek éppen a szociálpolitika hiánya következtében társadalmi válsággá, ha nem forradalmi feszültséggé sűríténék a nélkülözők elkeseredését. Mert az államnak visszavonulása a szociális államiság magaslatairól a jogállam védelmi vonalára, a gazdasági és társadalmi szerkezet olyan gyökeres és gyors megváltozását eredményezné, ami újabb tömegeket tenne földönfutóvá. A protekcionizmus megszüntetése, új vám- és külkereskedelmi helyzet nemcsak hatalmas vállalatok, hanem egész termelési ágak telephelyének, a gazdasági optimumnak eltolódását vonja maga után. Ez nagy állótökek gazdasági jelentőségének elértéktelenedését idézi elő és nagy szerkezeti változásokhoz, eltolódásokhoz, javak átértékeléséhez igazodó köz- és magángazdasági politikát igényel, melynek pénzeléséhez – különösen Kelet-Európában – hiányzik a megfelelő, rugalmas pénztöke. Hangsúlyozom, a gazdasági optimumnak eltolódása egész vidékek termelésének sikerét, egész népek megélhetését veszélyeztetheti a nemzetközi jövedelemeloszlás új arányainak kialakításával. Hogy melyik nép lenne haszonélvezője és szenvedője ennek a gazdasági korszakváltozásnak, erre megfelelni nem mi vagyunk hivatottak.

A gazdasági protekcionizmus mellett a szociálpolitika lebontása – ellentétes irányban ható más, új tényezők hiányát feltételezve – bár megindítaná a lassú tőkeképződés folyamatát, de amíg ez a vállalkozás fejlődő foglalkoztató és bérteljesítő képességén keresztül kiválthatja szociális előnyeit, „a munkásság szerzett jogaitól” megfosztott tömegek kétségessé tehetik a gazdálkodás, ha nem az államélet folytonosságát. A tömeg természete okán sohasem racionális és nem fogja követni az észszerűségnek azt a dermesztően fagyos okoskodását, hogy a szociális védelem megszüntetése éppen a nép megélhetésének érdekében történik, mert a velejáró átmeneti tömegszenvedés árán – a termelési költségeknek a vállalkozást rentabilitáshoz juttató csökkenése révén – megvásárolhatják a válság útvesztőjéből való gyors kiemelkedés lehetőségét. Az egyén ezt fájó érzéssel megértheti, a tömeg soha. Megmozdulásában, forradalmi feszültségében az előbb mondottakkal ellentétes irányban az élet lázad fel a dermesztő, a merev logika ellen. Az élet tömeges lázadására bizonyára felkészülne egy – a liberális tervgazdász elgondolását vállaló – államhatalom

és fokozott mértékben kiépítené az államélet és a termelés folytonosságát védő hatalmi berendezését. A szociális kiadások apadásával egyidejűleg tehát ugrásszerűen emelkednék a rend termelési költsége. Magángazdasági szempontból a helyzet semmit sem javulna, mert végeredményben a szociális és a közületi teher egyaránt szerepel a termelés költségelemei között, csupán a magántulajdoni monopolszféra helyzetért fizetett váltságdíj, a szociális költség helyében a magántulajdon megvédéséért, a rendért fizetett még jelentékenyebb közteher lépne. Magángazdasági szempontból a helyzet inkább romlik, mert az „improduktív” szükségmunkáknak és a nemzeti munkaerő védelmének megszüntetése okán még jobban elhatalmasodó munkanélküliség, a keresőképtelenek létbiztosítását jelentő társadalombiztosításnak és a törvényes munkásvédelemnek lebontásával növekvő nyomor és munkauzora – még az államhatalom remélt fölényének megtartása esetén is – a gazdálkodásban olyan szociális feszültséget teremt, amely a versenytermelésre vezető minőségtermelésnek előfeltételét, a lelkes munkát, a munkaörömet megsemmisítené. A szociálpolitika lebontása az emberrel való rablógazdálkodásra vezetne, mien ha a vállalkozó leltári tárgya, a munka után nem fizeti a leltártárgyak biztosítási díját, ha – miként egyéb termelő eszközeinél – a szociálpolitika költségével nem amortizálja az embernek mint erő- és munkagépnek rongálását, elkopását, a vállalkozó – a rentabilitási cél hivatászerű hajszolásával – munkaerő minőségében nem fogja annyira kímélni az embert, mint a gépet, amelybe tőkét beruházott és utána amortizációt fizet. Nem, a szociálpolitika lebontása esetében a vállalkozó rablógazdálkodást fog üzni a munkaerővel és az elhasznált optimális előfeltételek mellett már nem foglalkoztatható embereket kiselejtezi a termelésből, eltartásuknak terhét áthárítva a közösségre. A magángazdaság nem veszi észre, hogy ez az eljárás is a közegészségügyi és szegényügyi kiadások révén hatalmasan felduzzasztja a közterheket és nem gazdaságos eljárás, mert még mindig olcsóbb a kollektív és egyéni szellemi és testi elesettséget megelőző szociálpolitika, mint ennek helyettese, a már bekövetkezett tömeges lelki elfajulásnak kratopolitikai kezelése és a testi elesettség milliói esetének egyéni gondozása. Az utóbbi a közösségi élet növekvő kockázata mellett újonnan növekvő adóterhet jelent. Az állam tehát a liberális tervgazdászok elgondolását nem teheti magáévá, az állam nem vonulhat vissza a jogállam védelmi vonalára. Az állam nem nélkülözheti a szociálpolitikát.

A szocialista tervgazdasági racionalizmus szerint a gazdálkodás anarchiáját, a lényegesen nagyobb fogyasztási igények kielégítésére berendezett termelőszervezetnek és a növekvő nyomornak visszatartó ellentétét csak a termelésnek és a fogyasztásnak tervszerű harmonizálása, a jövedelemelosztás és szükségletfedezés arányosítása szüntetheti meg. Elérkezett a nagy pillanat, midőn a – Marx által a jövő szülőanyjaként tisztelt – kapitalizmus megszüli a méhében életre kelt szocializmust. Az államra a társadalomgazdaság e történeti aktusánál az a végső feladat hárul – melynek teljesítése után, a szocialisták szerint, bekövetkezik az állam elhalása –, hogy a népre

szenvédésmentesen vezesse le az új világ megszületésének történelmi erők hajtotta folyamatát. A társadalmi élet új egyensúly helyzetének kialakítására számos szocialista tervgazdasági recept készült. A szocializmus racionális gazdasági tervei közül a magántulajdon intézményén alapuló versenyzgazdálkodás elvétől a legkevésbé és a legjobban eltérő elgondolások a következő lépcsőfokokon vezetnek a teljes szocialista racionalizmus rendszeréig, a kommunizmusig: *a)* a jövedelmeknek szocialista adórendszerrel való arányosítása, tehát nem a jövedelmi forrásoknak, hanem a magántulajdon és szellemi monopólium következményeinek részleges vagy teljes társadalmasítása, *b)* a földjárdéknak és a tőkekamatnak gyökeres, a vagyoneelosztásba nyúló megszüntetése, *c)* ár-, kamat-, bérmegállapítás, az „irrationalisnak” minősített piaci gazdálkodás lehetetlenítése, *d)* a termelőeszközök az összes tőkejavakra kiterjedő köztulajdonba vétele a termelőeszközök egyéni használatának lehetőségével, *e)* a minden vonatkozásukban társadalmasított tőke javakkal folytatott közösségi gazdálkodás, *f)* végül a termelésnek és a fogyasztásnak szabatos arányokat megállapító, egységes tervet érvényesítő racionalizálása. A rendszerek alapelve közös, uniformizáló kényszergazdálkodás. Vajjon elvállalhatja-e az állam a szocialista racionalizmus gazdasági programjából reáharuló feladatot?

A szocialista gazdálkodási rendszerek elemzése és bírálata szétrepeszténé mostani fejtegetéseink keretét, különben is a magyar élet gyakorlati igényeinek szemszögéből vizsgáljuk tárgyunkat. Annak az általános érvényű tételnek kihangsúlyozását azonban nem mellőzhetjük, hogy a gazdálkodás valamely szakaszán alkalmazott kényszer mindig kiváltja további szakaszokon való érvényesítésének igényét. Különben vagy sehol sem érvényesül, vagy szétrombol meglévő Összefüggéseket újaknak kialakítása nélkül. Miként nincs tervszerű, szabályozott ütemben fejlődő, méretezett infláció, nincs önkorlátozó kényszergazdálkodás sem. Hatósági bérmegállapítás ármegállapítást, mindkettő kényszertermelést, utóbbi hatósági kamatmegállapítást stb. von maga után – természetesen ha a hatalom birtokosainak van bátorsága következetesen érvényesíteni a meghirdetett alapelveket. Magyar viszonylatban a kérdés súlypontja azon van, lehet-e hosszabb időre méretezett terv szerint arányosítani a magyar gazdálkodást. Erre válaszuk tagadó, ma inkább, mint valaha, mert termelésünk, költségelemeink legnagyobb része (ipari nyersanyagok ára, külföldi fuvartételek, a közhitelnek nemzetközi megítéléséhez igazodó pénz és áruhitelfeltételek stb.), legfontosabb gyártmányaink és termévényeink ára és piaci kelendősége a magyar imperiumtól függetlenül és hatásterületén kívül érvényesülő tényezőktől függ. Egy olyan ország, melynek életében a történések legerősebb rugói nem a közösség életének gazdasági alapjaira támaszkodnak, nem léphet fel egy új gazdasági rendszer kezdeményezőjeként. Ilyen ország már önellátóképességének hiánya okán sem számolhat a gazdálkodás folyamatainak általa elképzelt tervszerű menetével, tehát nem tanúsíthat olyan közgazdasági magatartást, mint azok az országok, melyek az önellátó létnek földrajzi és gazdasági előfeltételeit magukban hordják.

Különben is a gazdálkodás módjának minden gyökeres megváltoztatása „átmenetileg”, – a szocialista tekintélyek szerint is – a rentabilitásra irányuló termelő berendezésnek a népszükségletet fedező produktivitásra törekvő gazdálkodásra való átalakításának időszakában sulyesztí a népesség megélhetésének színvonalát. Ezek szerint tehát a társadalom csak ott bírja ki ennek a sülyedésnek gazdasági nyomását és csak ott nem bomlik fel anarchikus hordaéletbe, ahol a fogyasztás számára még kínálkozik olyan visszavonulási terület, ami lehetővé teszi a megélhetés leszállítását az „átmeneti gazdaság korszakában”, amikor az új, népellátó tervgazdálkodás kiépítése céljából az élvezeti javak rovására is tőkejavakat kell kitermelni. A magyar nép fogyasztása számára ilyen visszavonulási terület nem kínálkozik, nincsen olyan csalóka remény, „festett egeknek” minden káprázata, amely elviselhetővé tenné számára – a nagy átmeneti korszakban – élet-színvonalának további jelentékeny sülyedését. Ha tehát nálunk a gazdasági berendezés ilyen „átállításával” kísérleteznének, ez népünk számára nem nyomort – ez a jelen kínja –, hanem megsemmisülést jelentene. Az állam a szocialista tervgazdasági racionalizmusból reá-háruló szerepkört tehát nem vállalhatja.

A logikus egységként jelentkező racionális megoldási tervek – az individualizmusból és univerzalizmusból fakadók egyaránt – önmagukban bármily teljeseek, nem számolnak a lét adottságaival, minden közösségnek egyediségével. Megvalósíthatók? Igen, az életen elkövetett erőszak árán. Az egyéni élet, népélet egyaránt a maga sokféleségével ezernyi változatban jeleníti meg az emberek millióinak természetében dülő hajlamokat, vágyakat, uralomra, hatalmaskodásra törő indulatokat. Ezért az életet nem hozhatjuk valamely észszerű elv egyetlen nevezőjére. Igen, megtehetjük – brutális, kényszerítő – az egyéni életstílusokat eltipró fölényes erővel. De a társadalmi létből mindennek kiküszöbölése, ami irracionális, a lelkes ember társadalmi megsemmisülésével egyértelmű. Minthogy minden politikának célkitűzése az értékes – emberi vagy népi – egyediségek számára megteremteni a természetüknek megfelelő lét előfeltételeit, önmagában hordozza elgondolásának minősítő bélyegét az a gazdaságpolitika, mely célkitűzéseivel és eljárásaival egyaránt a – mindannyiunkban közös – emberi természetet sérti, melynek csupán egyik eleme a ráció.

A ma államának gazdaságpolitikája nem követi a gyökeres változásokat sürgető racionalista egyelvűség mrev logikájának irányvonalát, hanem – az előbbi természetrajzának ismeretében – kételvűséget érvényesít: a vállalkozás rentabilitásának elősegítésével egyidejűleg – részben ennek segítségével – törekszik megteremteni és tökéletesíteni a nép minél bővebb megélhetésének előfeltételeit. Való, hogy sok minden, amit az előbbi érdekében tesz, visszatetsző a megélhetés gondjaitól gyötört tömegek előtt, mert számos különben jogos szociális igény kielégítését teszi lehetetlenné. Ezzel szemben pedig minden, amit az állam növekvő szociális költséggel a munka intézményes védelmében tesz, a vállalkozás rentabilitásának és a tőkeképződésnek rovására történik. Ezért a társadalmi élet belső egységének fenntartásán és a közösségi élet zökkenésmentes fejlődésének

elősegítésén munkálkodó államiság az ész lázadása idején – a társadalmi összműködés rovására – lelkeségben és szellemben elszakad a liberális vagy szocialista tervszerű, teljes megoldásokat sürgető csoportoktól. A különérdekeket képviselő csoportok analitikus, racionális felfogása szöges ellentétbe jut a minden különérdeket mérlegelő, de egyiket sem teljes egészében érvényesítő, mindig – ha méltó társadalmi feladatköréhez – szintetikus „államgondolkozással”, aminek a közösségi életre tragikus kihatása a nemzetnek népre és államra való kettéhasadása. Ilyen fenyegető nemzeti veszélynek idején válik el az állampolgár-nevelés értéke és ilyenkor kell hogy megmutassa az állam a népben bizalomkeltő szociális arculatát. Ki kell domborítani a tömegek előtt, hogy amikor az állam – röviden – rentabilitási és megélhetési politikát csinál, lényegében, – de nemcsak a mára, hanem jövő nemzedékekre is gondolva – mindkét irányú politikájával voltaképpen csak egyet akar : biztosítani a közösségi élet materiális alapjait. Hiszen az állam a tőkeképződést elősegítő politikájával a nép jövő megélhetését kívánja biztosítani, mert már Marx is megmondta, hogy egy szocialista gazdálkodásban sem lenne szabad a teljes munkaeredményt az ennek kimunkálásában részesek között felosztani, hanem – miként ez most a tőkekamat és a földjáradék formájában történik – ebből el kell vonni bizonyos hányadot egy közösségi alap javára, aminek terhére történnek a meglevő termelő berendezés fenntartása és ennek a népszaporodással arányos fejlesztése. Tehát még egy szocialista gazdasági rend is megköveteli a népszerűségi igazodó tőkeképződést, mint a jövő népelet anyagi előfeltételeinek megteremtését. A tőkeképződés lehetőségét megadó rentabilitási politika tehát szintén etikus, szociális természetű, mert á la longue számol a népelet anyagi feltételeivel. Ennek természetszerű korlátot szab a nép jelen – szellemi és biológiai elkorcsosodását gátló – optimális megélhetéséhez fűződő érdek. Utóbbit munkálja – ez aktivitásának^ alsó határa – a szociálpolitika. A rentabilitási és szociálpolitika kölcsönösen egymásban hordják érvényesülésüknek természetes határait. A jövő megélhetését megalapozó tőkeképződést kiváltó rentabilitási politikának a felső határa a nép jelen biztosított megélhetése. A szociálpolitikának határa –'társadalomgazdasági rendszerünkben – a vállalkozásnak a termelés menetét biztosító rentabilitása. De – felteszem az időszerű kérdést – hol van a szociálpolitika felső határa, ha – piaci helyzetek következtében – még szociális kiadások hiánya esetén sem rentábilis a vállalkozás ? A szociálpolitika maximuma ez esetben a nép biológiájáértékkallományának fenntartása. Ha a gazdálkodás – és nem csupán egyes vállalatoknak tevékenysége – huzamosabb időn keresztül – pl. nemzetközi mozzanatok következtében – nem lehet sikeres, a szociálpolitikának mértéke már nem lehet a megközelíthetetlen rentabilitás, ott a mértéket az ember természetének alapkövetelménye, az élethez való jog szabja meg. A meglevőknek élethez való joga mindennél erősebb, erősebb még a feltételezett jövő nemzedékek jogánál is. Az élethez való jog – ilyen válságos időkben – a „Munkát és kenyeret!” felhördülő jelszavával követeli a maga igazát. Valóban korszerű követelmény, de vizsgáljuk lényegét.

Munkát? Hogy ennek a követelménynek érvényesítését nem kereshetjük egyik ideológia síkján sem, ezt bevezető gondolatainkkal kifejtettük. Munkát nem rendszerekben, hanem a ma életében követelnek az államtól, mi tehát a munkaalkalmat itt keressük. Munka ott van, ahol termelnek és termelés ott folyik, ahol közületi vagy magántőke gazdasági szerepet vállal. A magántőke, ha ezt kívánatosnak tartja, személytelenné válik és éppen ezért azt termelésre kényszeríteni nem lehet. Csupán a termelőberendezésben fizikailag megfogható tőkejavakat lehet működésre kényszeríteni. A magántőke akkor vállalkozik, ha ez számára rentábilis. Munkát? Igen, rentabilitást! Munka és rentabilitás funkcionális összefüggésben érvényesülnek. – Hogyan állunk a közületi tőkével? A közületi ingótkőke magántőkének teljes vagy részleges szocializálásával áll elő. Előbbi esetről már szóltunk, a szocializálással tőkék sohasem szaporodnak, sőt foglalkoztató képességük – a politikai irányítás esetében mindig és mindenütt előforduló eltévesztett beruházások következtében – inkább csökken. Az utóbbi esetben, tehát amikor közadókból és egyéb állami jövedelmekből gyűjt valamely közület tőkét és ezzel közvetlenül termel vagy vállalkozást közvetve – hitelműveletekkel, garanciavállalásokkal – pénzel, újabb munkaalkalmakat nem teremt. E kérdésben az angol kincstári (Treasury) memorandum szépen kifejtette, hogy a közkötelezettségek útján közmunkák céljaira a magánosoktól elvont pénztőkékkel a közületek mindenestre kevesebb munkaalkalmat teremtenek, mint amennyinek lehetőségét megszüntették ezeknek a pénzeknek a magángazdaságtól való elvonásával. Gazdaságpolitikai eljárásokkal a közületek befolyásolhatják a foglalkoztatás mértékét, de a termelésnek közvetlen vagy közvetett pénzelésével soha, – csak a magángazdaságnak és az állami pénzügyeknek ártanak, de szociálpolitikai előnyt ettől ne várjanak. Álláspontunk más nem lehet: munkát? rentabilitást!

Kenyeret? Igen kenyeret, aki számára sem vállalkozás, sem közület munkalehetőséget nem teremt. Ethikus elv – elismerem, miként azt is, hogy az életre való jogból következik a munkára való jog és ha ez nem teljesíthető, az ellátásra való jog. Ez a jog érvényesíthető mindaddig, amíg nem veszélyezteti a munka előfeltételeit. Mert kenyeret a közület a magángazdaságtól elvont pénztőkékéből ad, mint-hogy pedig a magángazdaságnak számottevő élvezeti pénztőkéje már nincs, a különben termelő, tehát munkalehetőséget is adó tőkéből elvont pénzből teljesít. Ezért a kenyér nyújtása a munkáltatás rovására történik, miért is kenyeret szinte kizárólag azoknak kell megadni, akik szubjektív keresetnélküliek, tehát személyükben hordják ellátatlanságuk okát.

Rentabilitást a vállalkozásnak, ez valóban nagy szociálpolitikai jelentőségű célkitűzés, ez valóban „a munka” -t jelenti, de a „kenyér” nem szociálpolitikai követelmény, ez cáritás. A háború utáni Közép-Európa időről-időre kikényszerítette mindenkori jövőjétől ennek a caritasnak egészen nagystílusú gyakorlását. A jelen szűk kenyere mellett bőségesen táplálkoztunk, amíg tellett a kiszáradó régiből, később jóízűen falatoztunk a jövő kenyereiből. A múltban bizony

elfogyasztottuk a jelen kenyérének nagy részét, de ma – hiteltelenül – nem ehetjük meg a holnap kenyerét. Itt állunk : a jövőből táplálkozás folyamata megszakadt, csak a mának korábban megdézsmált kenyerét fogyaszthatjuk – ezért szűkös és nem mindannyiunké a megélhetés. Ez magának a szociálpolitikának a helyzete, ezért beszélnek a szociálpolitika válságáról. A szociálpolitika ugyanis vagy a múltban felhalmozott tartalékokból (pl. a háború előtt külföldön bevezetett egyes szociális járadék biztosítások), vagy a jelen termelési eredményéből, vagy a jövőből (pl. a közhitel igénybevételeivel végrehajtott lakásépítő politika) él. A magyar szociálpolitikára a múlt semmit sem hagyományozott, a jövőből nem élhet, mert pang a hitelezés, az inrentábilis jelen gazdálkodás sikertelensége mellett – amennyire kevés intézményes eszköze megengedi – a népesség létminimumának megvédésére, tehát a legszerényebb, de egyszersmind legkomolyabb szociálpolitikai program valóráváltására szorítkozik.

Válságban van tehát a magyar és általában a szociálpolitika? A szociálpolitika a gazdasági válságban ágyazva intézményeiben szenved, teljesítőképességében korlátot, de nem a szociálpolitika van válságban, miként az válságba csak elvi síkban juthat, ha valamely érvényes társadalomszemlélet, amilyeneknek elképzeléséről bevezetőben szoltunk, feleslegessé teszi mint elvet és mint szociális funkciót. Mert a szociálpolitika nem nyolcórás munkanapot, nem cselédbiztosítást, nem gyermekvédelmet, nem lakásügyet jelent, hanem a közösség összetartásának szolgálatán keresztül az ember elvének érvényesítését. A szociálpolitika az anyagi világ erőrendszerével, az anyagisággal, a materiális érdekelvvel szemben az ellenprincípiumnak, az embernek érvényesítője. Hogy az embervédelemnek és emberérvényesítésnek gondolata minő formákat ölt, milyen történeti kategóriákban jelentkezik – ez másodrendű; a lényeg, hogy legyen, hogy hasson, hogy hódítson teret – nem maga, intézményei, hanem az egyetlen öncélú ember számára. Ez a polarizáló elv a kapitalizmusnak elsőrendű szükséglete, a kapitalizmus vagyonszerzési rugója, ha ettől menten érvényesül, ad absurdum lendíti a versenyzgazdálkodást. Ez az elv teszi lehetővé a verseny gazdálkodás bontó, harci élet jelenségeinek ellenére a társadalom fennmaradását, a közösségi együttműködést. Ottlik László kitűnő tanulmányában szellemesen kimutatta a kapitalizmus és szocializmus funkcionális összefüggését, ez érvényesül a kapitalizmus és a szociálpolitika viszonyában is. Amíg van magántulajdoni monopolhelyzet és kívül álló tömeg, amíg van kereseti érdek által hajszolt piaci verseny, amíg a nyereszkesedés ütemére zakatoló gépek imperializmusát az anyagi siker vágya fűti, addig lesz szociálpolitika, mert nélküle nem, lenne társadalmi kerete, egysége, jövője ennek a zaklatott, dübörgő mindenségnek. Magántulajdon, örökjog, társadalmi jogintézmények maradandósága mind attól függ, hogy a szociálpolitika milyen mértékben tudja megkönnyíteni a rendei, teremtő állam munkáját. Milyen mértékben tudja megelőzni a versenyzgazdálkodásból kibontakozó kollektív erőket – a társadalom

¹ Magyar Szemle, 1931 november.

összefüggéseit veszélyeztető – elhatalmaskodását, milyen mértékben tudja megelőzni az emberi elesettséget. Ha pedig a társadalomnak lassú – és nem ideológusok elméletein szármaló – fejlődése a gazdálkodásnak elveit, a közösségek szerkezetét, az egyéni életek formáit módosítja, akkor is – miként a bolsevizmusban is – lesz szociálpolitika, mert a dologi világ rendjének és az emberi természetnek örök ellentétében mindig lesznek, akik a lelkes ember életelvét képviselik a nagy anyagi változások sodrában.

Szociális intézmények csődöt szenvedhetnek, szerzett munkajogoktól tömegeket megfoszthatnak, de egy rendszer sem ejtheti el a szociálpolitikát, mert ez az ember feladását jelentené.

Akik a szociálpolitikával vagy annak hatásfokával szemben aggályokat támasztanak, rendszerint nem a szociálpolitika alapelveinek értékét, hanem – ethikus vagy magángazdasági megfontolás alapján – éppen azt vitatják, vajjon az elvnek már ismeretes igazgatási és jogintézmények által megkísérelt érvényesítése tényleg javít-e az emberi sorson és a közösség életét közelebb hozza-e a közjó állapotához.

A szociálpolitikával szemben leggyakrabban hangoztatott érv, hogy a jövő nemzedék megélhetése szempontjából annyira fontos tőkeképződést megnehezíti. Természetesen ez részben a tőkeképződést kiváltó gazdasági erők tőketermelőképességétől, részben a szociális kiadásoknak jelentőségétől függ. Eddigi fejtegetéseinkhez maradunk következetesek, midőn elismerjük, hogy ez az aggály magában hordja az igazság magvát és ennek a mozzanatnak különösen hazánkban van – tőkeínségünk okán – nagy jelentősége. Egnéhány megjegyzést azonban nem mulaszthatunk el. Milyen tőke képzéséről van szó? Közületi vagy magángazdasági tőkeképződésről, mert nyilvánvaló, hogy az előbbit a szociálpolitika nagy mértékben elősegíti, példa reá a német társadalombiztosítás, mely békében négy milliárd tőkét gyűjtött és ennek kihasználásával jelentősen befolyásolta a piacot, közvetve a jövedelemelosztást. Marad tehát a magángazdasági tőkeképződés, – de melyik? Mert ez lehet megtakarításoknak vagy üzemi gazdálkodási feleslegeknek az eredménye. El kell ismernünk, hogy a takarékosági tőkeképződést a szociálpolitika gátlás helyett inkább elősegíti. A hatósági bérlpolitika, a munkaközvetítés, munkaalkalmak szaporítása mind a legtakarékosabb kispolgári és munkás népcsoportok fizetőképességének fokozására és egyenletessé tételére törekszik. Magasabb és rendszeresen élvezett fizetés és bér a tömegek takarékoságának legbiztosabb alapjai. Ennek hazánkban, ahol éppen az idegen tőke magas ára miatt relatíve alacsony a bérszínvonal, nem tulajdoníthatunk különösebb jelentőséget, mert távol van bérszínvonalunk attól, hogy gazdaságilag elképzelhető emelése a munkásságnál tömeges takarékoságot indítson meg. Különben is ezeknek az apró élvezeti tőkéknek produktív tőkéké váló átváltoztatása irracionális és jelentős interkaláris kamatvesztéssel jár. Közgazdaságunkban a nagyobb jelentőségű magántőkeképződést a vállalati gazdálkodás feleslegei jelentik. A szociálpolitika tényleg csökkenti a vállalkozásnak azokat a feleslegeit, amiket – önpénzeléssel – a vállalkozó újra üzemébe investálhat. Megint szemben találjuk magunkat a szociálpolitika korlátjával, azzal

a nyereséggel, amely még meghaladja azt az összeget, amely a vállalatba fektetett tőkék a mindenkori hitelkamat mellett jelentkező kamathozadéknak megfelelően. Ennek a határnak értékelésénél vegyük figyelembe, hogy minden rentabilitást korlátozó szerepe ellenére éppen ebből a szempontból is gazdaságos a szociálpolitika, mert megelőzi a jövőbeli rentabilitást kizáró mozzanatoknak (pl. a szegényügyi és közegészségügyi teher elhatalmasodásához vezető emberi munkaerővel folytatható rablógazdálkodást, a munkaviszonyoknak forradalmi feszültséggel való megfertőzését) kialakulását. Különösen a mások tulajdonában levő termelőeszközökkel gazdálkodó vállalkozó nyereségvágyában rövidlátó, nem ismeri fel, hogy az általa kihasznált, selejtté váló munkaerő eltartása a közületek költségvetésén keresztül mennyire meg fogja nyomorítani a jövő vállalkozását. A szociálpolitika az emberrel észszerűen folytatott gazdálkodásra szorítja a munkaadót és ezzel a vállalkozás jövőbeli érdekeit is oltalmazza.

Hogy lendületes szociálpolitikai fejlődés mellett tőkeképződés lehetséges, arra jellemző az a hivatalos megállapítás, mely szerint Németországban 1924-1928-ig 657 milliárd RM. tőke képződött, amiből ha levonjuk ez időszak végén jelentkező külföldi tőkét, még mindig 4817 milliárd RM. új tőkejóság marad. Nem a szociálpolitika, hanem az új tőkék hibás kihelyezése, a változott viszonyokhoz nem alkalmazkodó „Kapitalfehlleitung” és a gazdasági szerkezetnek minden eltolódásával járó tőkepusztulás okozták – a jóvátételi teljesítéseken felül – a német tőkeínséget.

Megbénítja a vállalkozói szellemet – hangzik a szociálpolitika elleni vád. Igen megbénítja ezt az a szociálpolitika, mely egy túlzott üzemi alkotmányosság eszközével belenyúl a vállalkozó gazdálkodásába és nem csupán munkaadói minőségében korlátozza akaratelhárítását. Bénítja továbbá a vállalkozás nemzetközi versenyképességét aláásó szociálpolitika, ha a szociális költség meghaladja a velünk versenyző külföldi megfelelő termelést terhelő szociális költséget. De munkaerő-dumpingot jelentene, ha az ember belföldi megélhetésének rovására a termelési költségeknek szociális elemén akarnák megtakarítani azt a költségtöbbletet, ami más elemnél áll elő. Ez csak akkor indokolt, ha ellenkező eljárás az érdekelt termelési ág termelésének folytonosságát vagy foglalkoztatóképességét veszélyeztetné. Másrészt a szociálpolitika a társadalmi viszonyok kiegyensúlyozásával, bércok és politikai ipari viták ritkításával a tőke biztonságérzetét fokozza és a hiteléletet elősegíti.

A szociálpolitika mesterségesen kiterjeszti a fogyasztást, túltengő konzumpénzelést eredményez. Itt vegyük figyelembe Feiler találó ellenvetését, mely szerint e jelenség a fogyasztási szokások megváltozásának természetes folyamánya.

A szülők régen gyermekeik jövőjét tőkegyűjtéssel fundálták. A – sokszor keserves önmegtartóztatással – összekuporgatott tőkének inflációs elporladása és a mai nemzedék szörnyű élménye, a világkép megváltozása, vele kapcsolatban puritán életet élő családok tömeges vagyonvesztése, a szülőket megtanította arra, hogy megtakarításaikat elsősorban gyermekeik fejébe és testébe investálják. Ezt a beruházási

tevékenységet szintén konzumfinanszírozásnak hívják – mindenesetre a vizsgálódási szempont kérdése, hogy minek fogjuk fel, – de legalább is ezzel az igazságértékkel ugyanezt a jövődöbéli efficiens gazdálkodás személyi előfeltételei megteremtésének is nevezhetnők. A jövedelmek egy részének a fejekbe való beruházását, a kultúrpolitika, a nemzet és az egyén fizikai birtokállományába való investálását pedig a szociálpolitika hajtja végre. Innen az utóbbinak végtelen katonapolitikai jelentősége (amit a német nagyvezérkar és az angol admirális teljes mértékben felismert és érvényesített).

Ellensége a szociálpolitika a racionalizálásnak, – hangzik az újabb ellenvetés – már pedig e nélkül a valóságból kivezető egyik lépcső, az önköltség mérséklése végre nem hajtható. Más lapra tartozik, hogy a termelés további racionalizálásához van-e tőkeerőnk és megvannak-e a piaci előfeltételek, itt csak annyit állapíthatunk meg, hogy a szociálpolitika elősegíti a termelés racionalizálását. A dolgok közötti viszonyt igazító technikai racionalizálás teljes automatizmusra tör, elve „mindent az emberért az ember nélkül”. Ha ez az elv szociálpolitikai párhuzamos racionalizálás nélkül érvényesül, a technikával, illetőleg ennek birtokosaival szemben fellázadnak a technika kizárólagos birtokosaitól függő tömegek. Ezért a szociálpolitika a dolgok viszonyát igazító technikával párhuzamosan racionalizálja a monopolhelyzet birtokosának és a birtoktalannak, a munkaadónak és a munkavállalónak, tehát a szociális viszony személyi tényezőinek kapcsolatát. E párhuzamos racionalizálás mellett válik kikerülhetővé a technika és az ember egymás értékét pusztító összecsapása.

A mezőgazdaság jogos igényeinek több képviselője szerint az ipari szociálpolitika megdrágítja az ipari termelést és – minthogy az önköltség egyike a számos árképző tényezőnek – ezáltal hozzájárul az árolló szétnyitásához. Nézetünk szerint az ipari szociálpolitika fejlődéséhez különösen nagy érdeke fűződik a mezőgazdaságnak. Ha az ipar nem önmaga viselné részben a munkáltatás okozta emberi egészségromlás terhét, a gazdasági siker érdekében rablógazdálkodás folynék az emberrel és – miként már jeleztük – a hajszolt (pl. mozgó munkapaddal, ahol a gép diktálja a munka ütemét) munka okán megrövidült produktív életszakban fizikailag kiuzsorázott munkás megnőtt improduktív életszakában való eltartásának a terhe a közületre, az utóbbin keresztül pedig a nem ipari termelésre is, elsősorban a mezőgazdaságra háramolnék. Az ipari szociálpolitikának – közgazdaságilag megvalósítható (erről már szoltunk) – fejlesztése tehát az agrárérdekek védelmét is jelenti.

Ethika és gazdaság idegen területek, szociálpolitikával egybe nem kapcsolhatók, már pedig ez utóbbi erre is törekszik, íme újabb ellenvetés. Való, hogy az ethika pillanatnyilag korlátozhatja azoknak a magángazdaságoknak rentabilitását, melyek eddig ezt kiküszöbölték. Az ethikai elvnek általános és tartós érvényesítése – tehát, ha nem avatkozik a versenyviszonylatokba és így nern sújtja hátránnyal ennek az elvnek alkalmazóját – közgazdasági megkönnyebbülést eredményez. Ha a gyakorlati ethika érvényes konvencióként befolyásolja adós és hitelező viszonyát, a bizalommal javul a hitelezés, a hitelkamat-

ban rejlő erkölcsi bizalmatlansági elemmel csökken az idegen tőke ára, megkönnyebbülnek az áruhitelzés feltételei, mérsékelhető a mai etikátlan világban minden, különben mozgékony vállalatot szükség-szerűen agyonbürokratizáló ellenőrzés, a hamis bukások, spekulatív kényszeregyességek tömegei nem bontják meg a hitelgazdálkodást stb. Igen, ha valami csökkenti – ami annyira korszerű követelmény – a vállalkozói önköltséget, akkor ez mindenekelőtt az ethikai elv általános érvényesítése a közgazdaságban. Minthogy a szociálpolitika az ethika szellemének érvényesítésére törekszik a tőke és a munka viszonyában, ebből a nézőpontból is gazdasági értéket jelent.

Minden, ami általában a szociálpolitika nagy társadalmi és gazdasági értékét tárgyilagos bizonyítással hangsúlyozza, kidomborítja a magyar szociálpolitikának vitatott igazát. Ezért a szociálpolitika, jelesül a magyar szociálpolitika eszmei céljának és szellemének igazolása után tárjuk fel az antiszociális áramlat forrásvidékét, vizsgáljuk meg, hogy hol társadalmi erők, hol pedig gazdasági mozzanatok egyengették a szociálpolitikaellenesség útját és vájjon a magyar adottságok motiválnak-e ilyen természetű ellenhatást.

Az EMBER, a közösség és a gazdaság hármasszögéből vizsgálódva ismerjük fel a szociálpolitikának kiemelkedő nemzetpolitikai jelentőségét. Joggal felmerül tehát a kérdés, ha ilyen jelentősége van a szociálpolitikának, miért fejlesztik ezt vissza éppen azok az országok, melyek éppen e téren a legnagyobb szociálpolitikai tapasztalatra tehettek szert.

Tényleg a szociális haladásban az élen haladó három állam, Németország, Anglia és az Ausztráliai Államszövetség korlátozta szociálpolitikáját. Németországban Brüning szükségrendeletei – különösen az eddig utolsó – érzékenyen megnyirbálták a társadalombiztosítás szolgáltatásainak szisztémáját, a bérvitákban eljáró birodalmi döntőbírók bérpolitikája – akiknek ítéleteit egész iparágakra vagy ipari vidékekre szóló érvénnyel a keresztényszocialista érületű Stegerwald munkaügyi miniszter ruházta fel – a termelési költségek csökkentése érdekében a bérszínvonal általános, további leszállítására irányul. Azoknak ellátására rendelt válsággondozás, akik önhibájukon kívül, nem személyükben rejlő ok miatt (pl. betegség) munkanélküliek és az ennek esetére szóló biztosítás szolgáltatására való igényüket kimerítették, tavaly óta csak rövidre szabott időre és mértékben segíyezhet. Általában a községek népgondozása éppen a legnagyobb nyomor idején sorvad. Anglia kénytelen volt a work or maintenance (munkát vagy létfenntartást) politikájával felhagyni. A kidolgozott közmunkatervek (pl. a londoni Charing Cross híddal, a londoni szállítmányozással kapcsolatos) elejtését követte MacDonalddnak és Snowdennak vakmerő lépése, a munkanélküli biztosítás segélyeinek (férfiaknál heti 17 s-ről 15 s 3 d-re, nőknél 15 s-ről 13 s 6 d-re) leszállítása, a segélyre igényjogot kimerítettek eltartására fordított transitional benefit feltételeinek megszigorítása, a biztosítási járuléktétel emelésével egyidejűleg. Az ausztráliai „szociális paradicsom” fölé is fellegeket sodort az európai-amerikai gazdasági tornádó. A bevándorlási tilalmakkal és

állami bérlpolitikával (bérhivatalokkal) mesterségesen magasan tartott munkafeltételek és életszínvonal alól az ausztráliai termelvények külföldi fogyasztóinak válsága elsodorta a különben is szűkös gazdasági alapot. Két esztendeje recseg-ropog az egész mesterségesen fenntartott ausztrál életkeret. Scullin, a londoni City által – egy szövetségi kölcsön feltételeként – előírt gazdasági és pénzügyi intézkedésekkel egyidejűleg, mint labour miniszterelnök vő] t kénytelen a kincstár terhére fizetett öregségi járadékokat 12¹/₂%-kal, a szülészeti (anyasági) segélyeket és a hadirokkantaknak járandóságait 20%-kal csökkenteni.

A szociálpolitikának minden jelentősége ellenére mik váltották ki ezt a folyamatot, minő sorstragédiák kényszerítik éppen a szocialista és keresztényszocialista államirányítókat a szociális „vívmányok” lefaragására. Mi készítette MacDonalddet, aki a „sapkás” Keir Hardievel még a századfordulókör együtt csiszolta azóta már kormányprogrammá is dagadt jelszavát – work or maintenance –, hogy élete munkájának alapelvén vegyen erőt? A tények.

A gyarmatvesztett, jövátételt fizető Németország intézményesen 1924 óta 3.4 milliárd RM. fordított a házbérljövédelmi adóból lakáspolitikára. 1928–1929-ben a népgondozás 3586 millió RM-ba, a lakáspolitikára 1542 millió RM-ba, a szociális biztosítás kerekén 4400 millió RM-ba, a közületeknek és a szociálpolitika közületi intézményeknek összesen 8.5 milliárd RM-ba került. Becslések szerint a nyomor fejlődése következtében – egyes intézményeknek jelzett visszafejlesztése ellenére – a közületek szociálpolitikai költsége 1931/32-ben 10.5 milliárd körül fog kialakulni. 1933/34-ben a megfelelő költség 1154 millió RM. volt.

Anglia nettó nemzeti vagyona 1913-ban 14.2 milliárd l volt, 1931-ben 7.5 milliárd £, államadóssága a háború kitörésekor 800 millió £, 1931-ben 7.5 milliárd £. Az angol költségvetés 1913-ban 195.8 millió £-os, 1930-as budget 836 millió £-os és az ezévi szociális közületi kiadások összege 260 millió Jb. Sapiient sat.

Mi emelte ugrásszerűleg a magasba – éppen a háborús tőkepusztítás, világkereskedelmi összefüggések lazulása stb. után – a szociális kiadásokat. Mi? Elsősorban a múlt, a XIX. század, a tisztán jogállam szelleme, amely megakadályozta, hogy a társadalomgazdasági szerkezet változásaival egyidejűleg kialakuljanak a közösségi életnek és – a változások kezdetén – a fejlődés által legázolt embernek védelmi intézményei. És amikor a megváltozott társadalmi szerkezetből az iparosodás, a városbatódulás, az általános iskoláztatás okán az ember jogainak öntudatával, új jelentőségének göggyével és számszerű súlyának hatalmával az állam elé lépett a tömeg, az államnak át kellett értékelnie önmagát és egész hatalmi berendezését az új tömegigényekhez kellett idomítania. Az állam, hogy a nemzeti élet folyamatosságát elősegítő szerepét továbbra is betölthesse, új életformát vállalt, a szociális államiságot és ezt kinyilatkoztatta jogban, szellemben, intézményekben egyaránt. A társadalmi szerkezet átalakulása, a népcsoportok hatalmi viszonyának megváltozása és az államnak ehhez igazodó áthasonulása lendítette – az átgondolt, szerves és arányos fejlődés társadalmi érdekéhez képest talán túlgyors ütemben – előre a szociálpolitikát. Innen

az elhatalmasodó szociális teher egyes országokban, innen a szociálpolitikával szemben megnyilatkozó visszahatás olyan népek életében, ahol a szociálpolitika nagy érdekeit sokak előtt elhomályosítja a szociális intézményeknek és a gazdasági teljesítőképességnek aránytalansága.

VOLT-E HAZÁNKBAN a háború után olyan lázas ütemű – a gazdasági élet arányait megbontó – szociális fejlődés, amelyet – a gazdálkodásnak nálunk különösen gyenge teherviselőképességére tekintettel – szűkebb határok közé kellene szorítani?

Ha a háború utáni jog- és intézményalkotáson végigtekintünk, nem találkozunk több európai állam háborút követő szociálpolitikájától eltérőleg egy reformmal sem, mely személyében vagy osztályegységében, a munkaviszonyban az emberi méltóság zsinórmértékével mért polgári egyenjogúsításnak szintjére emelte volna fel a magyar munkást. Az emberi méltóságot kifejező jogalapon nem fejlődött ki sem a munkavállaló személyiségének védelme a munkaviszonyban, sem a munkavállalók közvetlen befolyásának intézményes biztosítása a munkafeltételek szabályozásánál. A háború utáni évek nem bírták meg sem az egyéni, sem a kollektív szerződések jogi természetének és létrehozásuk feltételeinek és módjának törvényi rendezését. A munkaviszony alapjainak jogi természetét, az érdekképviseletek jogképességének hatáskörét az ipari viták békés elintézésének módját, a tarifaszerződéseket és a megkötésüknél követendő eljárást köztörvény ma sem szabályozza. A magánalkalmazottak jogviszonyainak – megboldogult kitűnő szociálpolitikuskunk, Pap Dezső kodifikációjában már előkészített – rendezése még most is szenved a törvényhozási elintézés hiányát. A magyar államnak nem volt munkabér- és munkaidőpolitikája, e téren a gazdasági liberalizmus XIX. századbeli érintetlenségében érvényesült. A munka alkotmánya hazánkban még a probléma felvetéséig sem jutott el.

A létbiztosítással kapcsolatban a munkapiaci politikát nem támasztotta alá egy – be hányszor sürgetett – országos, hiánytalan hálózattal működő hatósági munkaközvetítés és a mezőgazdasági munkásság még máig sern szabadult meg parazitáitól, – tisztelet a kivételnek – az alvállalkozóktól és toborzó gazdáktól. Szerves beltelepítési politika, egységes hordozó által irányított tervszerű közmunkapolitika nem birkózott meg az utolsó két évtized alatt roppantul, 30.1%-kal fejlődött produktív korban levő – 20-59 korévek – népesség (Móricz Miklós adata) foglalkoztatásának kérdésével, ami évi 375 millió munkanapnak megfelelő munkaalkalomtöbblet kialakítását tette volna szükségessé. Magyarország dolgozni tudó népességének jelentős fejlődése – a munkahiányt növelő egyéb tényezők leghatékonyabb érvényesülése idején – felvetette a munkanélküliségi biztosítás eszméjét, gyakorlati eredmény nélkül.

A racionalizálásnak térhódítása az általános és különös üzemi, műszaki védelmet új problémák elé állította, megoldásukról nem számol be jelentős jogszabály. Az iparfelügyelet, mint a törvényes munkásvédelemnek hatékony eszköze, – külföldi kifejlődésének idején – hazánkban nem emelkedett az efficiens munkafelügyelet hivatásának

magaslatára. Mondanom sem kell, hogy itt is újabb köztörvény hiánya e jelenség oka.

Az ipari munkavállalók munkafeltételeit illetően a háború előtti-vel szemben a helyzet rosszabbodott. Bár osztjuk Dalnoki Kováts tárgyilagos megállapítását, hogy a munkabérek a háborút megelőző színvonalon mozognak, megjegyezzük, hogy a munkákeresetek nem a háború előtti 2-4%-kal szemben 20-25%-os, többnyire huzamos munkanélküliségi, tehát keresetnélküliségi időtartamok következtében. A munkaidő tekintetében éppen az utóbbi körülmény által terjedő mértékben kiváltott short time, részleges munkanélküliség és a munkanap mesterséges megrövidítése ebből a szempontból javított a helyzeten. A 8 órás munkanap törvényi szabályozásának Vass József által befejezett előkészítése – nem nyert törvényhozási elintéztést.

A mezőgazdasági szociális helyzetre a gazdák pénztelensége nyomja bélyegét. Midőn az elproletarizálódott törpebirtokosok száz-ezrei járnak napszám után és az ipari pangástól falujába visszaűzött munkások duzzasztják a mezőgazdasági munkavállalók népcsoportját, – a pénzsűke miatt – a napszámmunka jelentősége elenyészik. A részes munka terjed. Pénztelen birtokosok terménnyel fizetett cselédekkel pótolják a pénzbérfizetés okán mellőzött napszámosokat. A napszám tehát esik, az 1913. évi átlagos férfimunkásnak megadott 2.70 pengővel szemben 2*30 pengő, de agrárrollóval csökkentett vásárlóerővel. Ez ami nincs, ez a magyar szociálpolitika passzívuma. Mit hozott, mit teremtett a kérdéses korszak szociálpolitikája? Amit alkotott, a biztosítás körében történt.

Talán a földbirtokreformmal kezdeném. Nem teszem. Az idők fogják eldönteni értékét, azt, hogy arányban állott-e, amit a földtulajdon megoszlása tekintetében előnyként kiváltott azokkal a hátrányokkal, melyek különösen napjainkban, a kérdés hitelpolitikai és termelés-szervezeti elhanyagolása okán tömegesen jelentkeznek. A létbiztosítás lakáspolitikai fejezetét sem kívánom a mérleg aktívumai közé sorozni, mert ahhoz képest, amit Románia kivételével csak a szomszédos államokban végrehajtottak, minő jelentőséget tulajdonítsak annak, hogy a magyar lakásépítő külön tevékenység 1924-től 1929-ig 6263 lakást termelt ki? Marad a törvényes munkásvédelem és a társadalombiztosítás. Az előbbi vonatkozásban jelentős alkotás az ipartörvénynek a pályaválasztás intézményes rendszerét megcsillogtató novellája, továbbá – a vonatkozó nemzetközi egyezmények ratifikálásának folyamánként – a gyermekek, fiatakorúak és nők munkavédelmének korszerű szabályozásáról szóló 1928 : V. t.-c. E törvénynek végrehajtását – a textilipar egy részének kivételével – a legtöbb vonatkozásban még ma is nélkülözzük. A legkisebb mezőgazdasági munkabérek megállapításáról szóló 1923 : XXV. t.-c. anyagi bérvédelmet jelent. Végrehajtásának jelentőségére jellemző, hogy ennek alapján eddig mindössze 34 esetben kísérelték meg a beralakulás befolyásolását.

Ami a létbiztosítás terén jelentős gyakorlati reformként jelentkezik, iparforgalmi társadalombiztosításunk kiépítése. Az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szóló kötelező biztosítás megalkotásának jelentőségét méltatnom felesleges. A betegségi biztosítás

keretében a háztartási alkalmazottak biztosításának megvalósítása, a segélyre jogosult családtagok bővítése, az orvosi gyógykezelésre és a táppénzre való jogosultság leghosszabb időtartamának 26 hétről egy évre való felemelése, az anyasági biztosítás segélyének kitermelése, a munkásbiztosítási felsőbbíróság megalkotása, mindmegannyi komoly értékű, embersorsot szépítő reformalkotása a magyar szociálpolitikának.

A baleseti biztosításban jelentős újítás – ugyancsak a vonatkozó nemzetközi egyezmény általunk való ratifikálásával kapcsolatban – a foglalkozási, tehát ipari megbetegedések kártalanítása és a baleset-elhárításnak törvényi megalapozása. Mindkét irányban elősegíti a társadalombiztosítás munkáját a külföldi társadalmi múzeumok szellemében fejlesztett Társadalomegészségügyi Intézet és Múzeum. A bányanyugbér és a magánalkalmazottak nyugdíjbiztosításával összefüggésben említésre méltók azok az intézkedések, melyek a nyugdíj-igények és várományok megtartását, illetőleg fejlesztését a munkahely megváltoztatása mellett is lehetővé teszik. Ezzel megszűnt a vállalati nyugdíjintézmények egy részének kötelékébe tartozó magánalkalmazottak és bányamunkások nyugdíjjal való vállalathoz rögzítése.

Igaz, hogy a társadalombiztosítási törvények végrehajtása jelenleg évi loo–no millió pengő szociális kiadással jár, melyből kb. 40 millió pengőt jelent a reformmal járó költség-többlet, de ezzel szemben számottevő megtakarítások jelentkeznek közegészségügyi és szegényügyi vonatkozásban. A társadalombiztosítási járuléktehernek súlyáról megközelítő képet nyújt az alábbi adatösszeállítás (ennél figyelembe kell vennünk, hogy a beszámítható javadalmazásnak technikai megállapítása országok szerint eltérő, miért is e téren abszolút értékű összehasonlítást senki sem nyújthat).

Biztosítási járulékkulcs a beszámítható munkabér %-ában ágazatonként

Ország	Beteg-ségi	Orvosi	Baleseti	Munka-hiány	Gumó-kör	Anyasági	Magán alk. többlet	Összesen
	o	o	o	o	o	o	o	o
Németország	5·50	5·50	1·30	6·50	—	—	0·14	18·94
Ausztria	8·33	—	1·15	9·67	—	—	—	19·15
Csehország	6·50	6·00	1·50	1	—	—	—	14·00
Magyarország	6·—	4·00 ²	1·50	—	—	—	—	11·50
Olaszország	—	4·40	2·—	2·—	1·00	0·30	—	9·70

A társadalombiztosítási költség vizsgálatánál figyelembe kell vennünk, hogy ez csak egy hányada a „szociális tehernek”. Hiszen a munkafeltételek törvényes korlátozása, jelesen a munkaidőnek – különösen Franciaországban és Németországban erőteljesen érvényesülő – szabályozása, közhatalmi bérmegállapítás, a fizetéses évi szabadság-időnek törvényi szabályozása, üzemi tanácsok működése stb. számos közép európai államban a termelésnek a társadalombiztosítási kiadások

¹ Genti rendszerrel, melynek terhe külön – de közvetve jelentkezik.

² Magánalkalmazottaknál 5%.

³ A kötelező betegségi biztosítás hiányát pótló gyáripari vállalati betegellátó intézmények fenntartásának – üzemenként eltérő – terhét itt nem jelezhettem.

súlyát megközelítő megterhelésével jár. Ezek a szociális költségtételek nálunk elenyészők, miért is – néhány iparágától eltekintve – Magyarországon az iparforgalmi „szociális költség”-ét fedi a társadalombiztosítási kiadások összesége.

A háborút követő magyar szociálpolitikának ebből a mérlegszerű összeállításából kitűnik, hogy a mezőgazdasági bérvédelemnek (1923 : XXV. t.-c.) és a védett kategóriák munkavédelmének (1928. évi V. t.-c.) kivételével jelentős szociális haladás abban a vonatkozásban, a létbiztosítás irányában jelentkezett, ami – a szociálpolitika állami hatáskörének több kormányhatóság között való tagoltsága mellett – a népjóléti és munkaügyi minisztérium feladatkörébe tartozik. Vájjon ez csupán egy nagy átütőerővel rendelkező államférfiú alkotóképességének tudható be? Mindenesetre Vass József politikai súlyának és szónoki erejének mindent elhomályosító része volt a magyar létbiztosítás kialakításában. De ez még nem indokolja, hogy miért szinte kizárólag ebben az irányban történt az életet gyakorlatilag is igazító jelentős haladás. Ennek okát a munkaügyi minisztériumok természetrajzában ismerjük fel.

A gazdálkodás menetére ható minden kormányhatóság befolyásolja a piaci viszonyok alakulását. Hivatásszerűleg bár mindegyik a maga hatáskörén keresztül a közjó kialakítására törekszik, tevékenységük a piac alakításával módosítólag hat a piacból kialakuló jövedelemeloszlásra. A közjóra törekvés keretében a földművelésügyi kormányhatóság az agrárvállalkozási nyereség kialakítására és a földjáradék fenntartására, ha lehet, emelésére törekszik. A pénzügyi kormány piaci jelentősége az optimális és tartósan élvezhető tőkekamat fenntartására irányuló politikájában érvényesül. A kereskedelmi kormány „a vállalkozás” rentabilitását védi és fejleszti. A jövedelemeloszlás folyamatában tehát a kormányhatóságok kiemelkedő szerepet játszanak. Az állam részéről melyik kormányhatóság támasztja alá a munkások igényeit a jövedelemeloszlásnak folyamatában? A munkaügyi minisztérium. Ha a kereskedelemügyi minisztérium igyekszik fejleszteni a közösségi termelés eredményének munkabérvótáját, ezzel saját piaci szerepét és a vállalkozási nyereség emelésére és tartóságára irányuló törekvését veszélyeztetné. Egy reszortnak nem lehet kettős tengelygondolata. A vállalkozási nyereség és a munkabér – sokszor egymás rovására jelentkező – érvényesülését állami eszközökkel ugyanaz a reszort nem szabályozhatja. Az egyik célgondolat a másik rovására érvényesülne. Különben is a szociálpolitika – miként korábban kifejtettük – a mai társadalomban érvényesülő kapitalisztikus elvnek ellen princípiumát jelenti. A gazdasági minisztériumok és a belügyi kormányzat a mindenkori adott társadalomgazdasági életformának hivatott védelmezői, tevékenységükben a – gazdasági és társadalmi értelemben vett – rend eleve érvényesül. A munkaügyi minisztérium az ellen princípiumnak, a haladásnak igazgatási életformája. Ha tehát értékesnek, szükségesnek tartjuk – a mondottak alapján – a szociálpolitikát, miként ez a szociális államjogi felfogásból következik, bele kell állítanunk az állami életbe a ma rendjére polarizálólag ható, az emberi ellen princípiumot képviselő szociális minisztériumot. Ha ilyen van,

hatáskörében szolgálhatja a haladást, ez elvi magyarázata a létbiztosítás kialakításának. Ami szociálpolitikai vonatkozásban cél gondolatot képviselő reszortba tartozik, ennek alárendel-
fejlődni képtelen, jelentőségében elenyészik. Ezt ma már a kuli világnak szinte minden országa felismerte és ezért a kis Dániától Finnországtól kezdve Szerbiáig és Görögorszáig az államéletben kimagasló szerepet játszik a munkaügyi minisztériuma. De ahhoz hogy az ilyen szerv valóban érvényesíthesse államban és társadalomban az embert, hogy polarizálja a mának „rendjét” ne csak nevében hanem lényegében is elsősorban a szociálpolitikának és csak járulékosán legyen a népgondozásnak központi intézménye. A magyar népjóléti és munkaügyi minisztériumnak kizárólag a társadalombiztosítás felügyeletében illetékesség adja meg a szociálpolitikai színezetei lényegében e kormányhatóság a népgondozásnak (Fürsorge), jelesen a „városi népesség” gondozásának központi intézménye. Munka- és munkavédelem, bérpolitika, munkaközvetítés és a nép foglalkoztatásának, a nemzeti munkának megszervezése, társadalombiztosítás lakás- és beltelepítési politika, – igen, ez egy valóban szociálpolitikai minisztérium hatáskörének – a német Reichsarbeitsministerium és a francia Ministère du Travail, de l'Hygiène, de l'Assistance et de Prévoyance sociales példaadásával – a kultúrállamokban majd min]denütt kialakult lényege és – az egy társadalombiztosítás kivételével a népvédelemnek éppen ezek a nagy kérdései hiányoznak az említett magyar kormányhatóság ügyköréből. A népgondozás egy szociálpolitikai kormányhatóság járulékos feladata, aminél mi sem természetesebb, minthogy a népgondozás rendeltetése a preventív iránt szociálpolitika hiányai és mulasztásai okán bekövetkezett elesettségek eseteinek kezelése. Mindaddig, amíg a munkaügyi politikai fegyvertárat nélkülöző népjóléti és munkaügyi minisztérium hatáskörének Procrustes-ágyában egy Vass József vívódó és Ernst Sándor tépelődő szenvedéseire ítélte a munkaügyi politika mindenkor irányítója, az ellenprincipium, a szociálpolitika nem érvényesülhet az emberi természetben alapuló közösségi és egyéni életigények arányában.

Ma inkább, mint valaha áll és érvényt követel ez országban Bebel emlékezetes tétele : „A szociális reform csak azoknak a bajoknak pontos! megismerésében verhet gyökeret, melyeket meg akarnak szüntetni. Ez a megismerés csak akkor lehetséges, ha azokat pontosan megvizsgáljuk, a pontos megvizsgálásra pedig lehetőség csak ott nyílik, ahol rendelkezünk ehhez szükséges szervezettel. Teremtsünk meg tehát ilyen szervet!” Hozzá teszem, – igen, teremtsük meg, formáljuk ki az embervédelem szervét abból, amink van, a meglévő indításnak, a szociálpolitikai hatáskörében szerény népjóléti és munkaügyi kormányzatnak kiépítésével, ennek közhellyé vált megszólása helyett. Bűnösök bűnhődjenek, de védjük és teremtsük meg a közösség és az egyén érdekében egyaránt nélkülözhetetlen, etikus tartalmukkal önmagukban véve is értékes közhatalmi funkciók kifejtésének államszervezeti előfeltételeit.¹

¹ L. Bebelnek a Reichstag 1885. évi költségvetési vitájában a Reichsarbeitsamt létesítése érdekében tartott beszédét.

A tudományos, szűkebb értelemben vett magyar szociálpolitika mérlege önmagában megítélve passzív. Egyenlege azonban nem olyan súlyos, ha a szociálpolitika érvényesülésének útját nemcsak az erre közvetlenül hivatott rezortban, hanem az egész államéletben követjük. Ha ezt megtesszük és nem csupán ház- és jogintézmények formáiban ismerjük fel a szociális haladást, észre kell vennünk, hogy éppen a nemzetélet terhes jelenében a magyar állam milyen céltudatos szociálpolitikát követ. Mert mi más – végcélját tekintve – az inflációellenes megfeszített küzdelem, a transzfermórárium, ha nem szociálpolitika? Az előbbi anyagi bérvédelem, az utóbbi – az exportdevizáknak, a termelés folytonosságának alapfeltételeként jelentkező ipari nyersanyagok és félgyártmányok beszerzésére és nem külföldi adósságfizetésre való fordításával – munkaalkalmak teremtése és a meglévő oltalmazása. A pénzérték megőrzése meggátolja a fizetések és munkabérek vásárlóerejének minden fizetés- és bérleszállítást sokszorosan meghaladó elsorvadását. A német infláció szocialista birodalmi kormány alatt is nagy arányokat öltött és a munkásságra támaszkodó politikai rendszer képtelennek bizonyult – drágasági pótlékokkal, heti kétszeri bérfizetésekkel, aránybérrel, árindex-bérszámítással – a mindig élenhaladó kiskereskedelmi árszínvonalat a névleges bérszint emelésével megközelíteni. Bebizonyult, hogy inflációban a munkavállalók reálbére, fizető-, tehát fogyasztóképessége – egyenlőtlen ütemben – sorvad. Inflációban, a dologi javak hasznélvezőinek kvótájával szemben, a jövedelemeloszlás folyamatában a munkabér kvótája szűkül, de e mellett abszolút értelemben is csökken a munkabér vásárlóereje. A pénzérték állandóságában elsősorban a munkásosztály érdekelt. Az infláció tehát mindenekelőtt a munkásosztályt sújtó veszedelem. A magyar szociálpolitika tehát nincs válságban, nem tesped, hanem – a jelen követelményeivel számolva – új formákban új feladatokat teljesít. Ezt csak azok nem ismerik fel, akik rezortokban gondolkoznak. A megszokott, szűkebb értelemben vett szociálpolitikánk mérlege is még mindig kedvezőbb annál, mint amit szintén igazolna a háborút követő magyar életnek megannyi szomorú adottsága. Amikor más népek az embervédelem gondolatát intézményesíthették, nekünk az államterület összezsugorodásából, következésképpen egész társadalmi és gazdasági szerkezetünknek máról-holnapra gyökeres megváltozásából kinőtt nemzetveszélyekkel kellett megbirkózni. A megváltozott európai gazdálkodás, a neomerkantilizmus és – agrár mivoltunk ellenére – magas népsűrűségünk iparosodásra kényszerített bennünket akkor, midőn a pénztőke az inflációban szinte teljesen megsemmisült. Idegen tőkével indítottuk meg új gazdasági életünket akkor, midőn bizalmatlanság és politika a legmagasabbra hajtotta fel a kölcsöntőke árát. Agrárválság pusztította a mezőgazdaságunkat, mikor már országos határozattá emeltük az agrár öregségi és rokkantsági biztosítást, rendeztük a napszámber megállapítását. Magunkon tapasztaltuk, hogy az élethez való jogot polgárainak csak e jogtól meg nem fosztott állam biztosíthatja. Ezért igazolt a magyar szociálpolitika : nem sértette meg – a történelmi adottságokat mellőző – mohósággal a nép megélhetésének alapjait, de nem maradt veszteg sem. Elment addig a határig,

amíg ezt a nemzeti jövedelemnek alakulása és a vállalkozás folyamatosságához fűződő érdekek megengedték. Szerkezetébe nem vette fel sem az állami pénzügyeket „destruáló” munkanélküliségi biztosítást,¹ sem a csődöt mondott Kaufkrafttheorieből folyó hatósági bérlpolitikát.² Amikor tehát a magyar szociálpolitika nélkülözi azokat az intézményeket, melyeknek pénzügyi csődje vagy közgazdasági ártalmassága Angliában és Németországban a szociálpolitikaellenes irányzatot kiváltotta, nem lehet – a tárgyilagos eljárás komolyságával – ennek szellemi fegyverével a magyar szociálpolitika lebontásáért hadakozni. A szociálpolitika visszaszorítása helyett ismerjük fel a magyar, tehát az élet gazdasági alapjainak teherbíróképességével számoló, fontolva – talán túlfentolva – haladó szociálpolitika eljárásainak értékét és – az életre nem alkalmazható, racionális „teljes” társadalmi „megoldások” erőszakolása helyett ennek fejlesztésével alakítsunk ki az emberhez méltó életkereteket.

KOVRIG BÉLA

¹ Az angol kincstár – a nemzeti kormány reformjáig – a munkanélküliségi biztosítás 1433 millió £ évi kiadásából 114-8 millió £-ot volt kénytelen fedezni; a munkaadók és a biztosítottak által egyidejűleg fizetett járulékok összege 2-85 millió £ – Az osztrák kincstár a kötelező munkanélküliségi biztosítás 1930-ban kereken 50 milliós S-gel terhelte.

² Ennek következtében a pénzérték 1924. évi állandósítása óta 1931-ig a német tarifális órabérek 88%-kal, 1927 óta számítva pedig 19.2%-kal emelkedtek. A német bérlindex – a háborút megelőző bérlszinthez viszonyítva – 1930 derekán 181, a birodalmi vasút munkavállalóira vonatkozólag pedig 210. A birodalmi munkaügyi minisztérium bérlpolitikájának eredményét az angol vasipari – munkaadói és szak-szervezeti kiküldöttekből álló – szakértőbizottságának helyszíni megfigyelések alapján készített jelentése mutatja, mely szerint az átlagos vasipari hetibér 1930-ban átszámítva a következő volt:

Franciaországban 37 RM.

Belgiumban 35 „

Észak-Németországban 51 „

Ezek szerint a német vasipari munkabér 38%-kal múlta felül a franciát és 46%-kal a belgát.